

POZELE UNUI ALBUM DE FOTOGRAFII. VIAȚA EVREILOR DIN CLUJ DUPĂ HOLOCAUST

Comunitatea evreiască de limbă maghiară din Transilvania – și implicit cea clujeană – care a supraviețuit Holocaustului s-a caracterizat prin dilema alegerii între reîntoarcerea pe pământul natal și emigrare, căutarea rudelor dispărute, dar care au rămas eventual în viață, lupta cu traumele fizice și psihice cauzate de Holocaust, analiza chinuitoare a cauzelor tragediei, abordarea problemelor legate de responsabilități pentru atrocitățile suferite, adaptarea la noua situație politică, socială și economică din țară, restructurarea vieții sociale evreiești, problema integrării în cadrul oferit de noile condiții și, nu în ultimul rând, prin frământările legate de identitate.

La început, noua putere și-a găsit mulți susținători printre supraviețuitori, căci aceștia își datorau viața și eliberarea puterii sovietice. Totuși, membrii comunității evreiești și-au dat seama repede că noua puterea comunistă care se contura în umbra Armatei Roșii nu se dovedea a fi capabilă de abordarea corespunzătoare a problemei identității naționale. Intoleranța națională și rasială, șovinismul și antisemitismul nu au dispărut în noile condiții, ci doar s-au prezentat într-o nouă formă.

Pare incontestabil că albumul comemorativ descoperit recent la Cluj servea dublului scop al realizării unui recensământ al comunității evreiești și al ajutării găsirii rudelor dispărute ale supraviețuitorilor. Realizatorul albumului, Martin Katz a fost un evreu clujean, care împreună cu cei doi fii

ai săi a trecut și el prin iadul lagărelor germane ale morții; după ce s-a întors acasă, el a deschis tipografia Orient de pe strada Vlahuță numărul 6 [azi strada Bolyai]. Proprietarul tipografiei era unul dintre cei aproximativ 18.000 de evrei adunați de autoritățile maghiare din Cluj și din comitatul Cluj, strânși în ghetoul de la fabrica de cărămidă din Cluj și apoi deportați. Conform mărturiei sale incluse în album, Katz a fost deportat în 29 mai cu cel de al doilea transport care pleca din Cluj. Se știe din alte surse că acea garnitură, compusă din vagoane pentru vite, a transportat 3.417 persoane în lagărul de exterminare de la Auschwitz.

Cu albumul comemorativ dedicat evreilor martiri care și-au pierdut viața în timpul deportării (conform textului de pe pagina de titlu: Fotografiile martirilor noștri deportați din Cluj, 1944) Katz se achită de o datorie față de camarazii săi „rămași pe câmpiile în-sângerate”, aduce un omagiu „martirilor sfinți ai evreilor din Cluj” și dorește să-și recâștige, măcar în parte, pacea sufletească. De fapt, comemorează astfel comunitatea evreiască din Cluj, care în 1941 număra peste 16.000 de suflete, și dintre membrii căreia puțini au supraviețuit Holocaustului. În același timp este conștient de faptul că, printre fotografiile adunate dintre „rămășițele lucrurilor deportaților reîntorși”, poze realizate în perioada interbelică sau chiar în timpul monarhiei, s-ar putea găsi și fotografii ale unor persoane care au scăpat cu viață, s-au întors acasă sau au emigrat în alte țări, respectiv ale unora care erau în relații de prietenie cu familiile evreiești deportate sau erau cunoștințe ale acestora.

Conform însemnărilor comandantului gării din Košice, au existat șase transporturi cu evrei din Cluj spre Auschwitz, datele de plecare fiind următoarele (în paranteză

numărul persoanelor deportate): 25 mai (3.130), 29 mai (3.417), 31 mai (3.270), 2 iunie (3.100), 8 iunie (1.784) și 9 iunie (1.447). Conform acestor date, garniturile de vagoane au transportat din Cluj în lagărele morții în total 16.148 persoane.

Înainte de Holocaust, în Transilvania de Nord trăiau 165.000 de persoane de religie israelită sau care s-au convertit la creștinism, dar care erau în continuare discriminați de legile antievreiești. În timpul Holocaustului (*shoa*-ului), trei sferturi dintre membri acestei comunități au pierit în lagăre, în detașamente de muncă forțată sau în alte asemenea condiții. În septembrie 1945, numărul estimativ al evreilor din Transilvania de Nord era cuprins între 23.000 și 30.000, această populație fiind compusă din cei întorși acasă și din refugiații sosiți din Transilvania de Sud, din alte părți ale vechii României, din Bucovina sau din Basarabia. Pe lângă aceștia, circa 8.000–10.000 de supraviețuitori ai lagărelor de concentrare au emigrat în Vest.

Nici până în ziua de azi nu s-a determinat numărul exact al victimelor. Acest calcul este îngreunat și de lipsa evidențelor credibile, de migrarea populației în interiorul Transilvaniei de după război (detaliile căreia nu sunt cunoscute nici în prezent), de datele incomplete cu referire la refugiații care tranzitau România și se îndreptau spre Palestina, precum și de faptul că nu dispunem de date concrete nici cu referire la evreii emigrați din Transilvania. Cu toate că datele exacte referitoare la numărul pierderilor umane nu sunt cunoscute, supraviețuitorii din Cluj au intuit proporția acestor pierderi. Cunoașterea acestui fapt a fost cauza și altor traume psihice în rândul celor reîtorși acasă, pe care aflarea adevăratelor dimensiuni ale tragediei i-au condus în direcția strategiilor

identitare disimilative.

O parte a bărbaților evrei duși la muncă forțată s-au întors începând cu anul 1942 împreună cu armata sovietică sau imediat în urma acesteia. Supraviețuitorii lagărelor naziste mai trebuiau însă să aștepte până la eliberare, astfel că datorită unui șir de circumstanțe majoritatea lor s-au întors doar în vara anului 1945 sau chiar mai târziu.

Cei reîtorși nu dispuneau nici cele mai modeste posibilități de trai, plasarea lor a însemnat o problemă gravă, și majoritatea oamenilor s-au întors bolnavi și epuizați. Hărțuirile, torturile suferite, pierderea membrilor de familie au afectat în mod decisiv starea lor fizică și psihică. Astfel, nu este de mirare că primele instituții comunitare care s-au redeschis au fost spitalele și cantinele.

Presa din Cluj relatează deja în toamna anului 1944 despre tragedia evreilor din Transilvania. Cotidianul *Világosság* [Lumină] a prezentat cele întâmplate cu o jumătate de an mai înainte, între aprilie și iunie 1944, în Transilvania de Nord și la Cluj. Din aceste articole reiese, că autorul lor nu avea nici măcar o idee despre faptul că evreii nu au fost duși în Germania în simple tabere de concentrare sau de muncă, ci în lagăre de exterminare, și, în consecință, nici una despre faptul că majoritatea celor deportați nu aveau să se mai întoarcă vreodată.

Marele public primește primele înștiințări din surse sigure doar după trei luni, când la 20 februarie 1945 sosește primul grup de supraviețuitori ai lagărelor naziste din Polonia. Cei întorși povestesc: deportații erau selectați mai întâi în Birkenau, adulții sănătoși, capabili de muncă erau dirijați în partea dreaptă, ceilalți spre stânga. Și cei, care au supraviețuit aveau doar bănuiele cu privire la ceea ce s-a întâmplat cu cei dirijați spre stânga. Au povestit totuși că „hornurile

crematoriilor scoteau fum zi și noapte” și că „mirosul de carne și os ars s-a simțit timp de mai multe săptămâni”. Au mai adăugat: „nu știm cine erau cei exterminați”. Însă atunci nici majoritatea evreilor din Transilvania nu au luat în seamă cele relatate.

În noiembrie 1944, organizațiile The American Jewish Joint Distribution Committee [Comitetul comun americano-evreiesc de distribuție] (pe scurt, Joint) și Jewish Agency [Agenția evreiască], precum și filialele din București ale Crucii Roșii l-au delegat pe Ernő Marton, fostul redactor șef al cotidianului evreiesc de limba maghiară *Új Kelet* [Noul Răsărit] din Cluj, să facă o vizită în Transilvania de Nord, în fruntea unei delegații. Scopul vizitei era, pe de o parte stabilirea numărului de supraviețuitori, iar pe de altă parte evaluarea situației cu privire la măsurile necesare. Conform raportului întocmit de delegație, în Transilvania de Nord trăiau 7.200 de evrei. Dintre aceștia, 1.500 de evrei erau din fostul comitat al Clujului. La Cluj, Marton a găsit puțini evrei: numai în jur de 1.000 de bărbați și 20–30 de femei.

Totuși, au început să funcționeze din nou comunitățile religioase tradiționale, și la Cluj s-a redeschis spitalul evreiesc, și s-a început cazarea celor întorși, în cămine puse în funcțiune de diferite organizații, deoarece majoritatea repatriaților nu s-au putut întoarce la casele lor, acestea fiind repartizate între timp altora. Mulți nu și-au regăsit nici bunurile mobile, căci în lunile trecute de la deportare acestea au fost furate, mutate etc. La Cluj, procesul de restituire a fost îngreunat și de faptul că bombardările din iunie 1944 au distrus multe case, locuitorii acestor imobile fiind mutați de către autorități în locuințele evreilor. Partea mai valoroasă a bunurilor mobile evreiești au fost însușite de către ofițerii și funcționarii germani și

maghiari, pe când cealaltă parte a fost luată de către localnici. Forțele de stânga ajunse la putere au cerut evreilor să fie răbdători, solicitările lor de restituire fiind atenuate în multe cazuri chiar de către conducătorii evrei, care se temeau de renașterea antisemitismului. Totuși, pretențiile formulate cu privire la retrocedarea bunurilor evreiești au cauzat tensiuni între evrei și maghiari.

Autoritățile constituite ad-hoc în Transilvania de Nord după intrarea sovieticilor aveau și membri evrei, astfel reprezentarea intereselor comunității a devenit mai ușoară. De exemplu, conform ziarului *Világosság* [Lumină], consiliul local provizoriu al orașului Cluj, înființat la 13 octombrie 1944, avea „17 membri români, 11 maghiari și un membru evreu”. Câteva zile mai târziu, la 21 octombrie, tot la Cluj, s-a înființat Comisia Democratică din Transilvania de Nord.

În zilele de după intrarea sovieticilor s-a înființat Comunitatea Populară Democrată Evreiască (CPDE). Conducătorii clujeni ai organizației s-au pronunțat în primele zile ale lunii noiembrie 1944 cu privire la programul organizației. Au declarat că doresc să creeze noua ordine împreună cu forțele democratice românești și maghiare. Au comunicat și faptul că în încăperea Joint de lângă sinagoga de pe strada Papp [azi Paris] au pus în funcțiune o infirmerie, iar în vilele Péter-Pál din apropiere s-a instalat o comisie pentru supraviețuitorii repatriați. Au stabilit că „evreimea nu este mână de dorința de răzbunare individuală”, dar totuși au cerut „ca organizatorii acțiunilor violente împotriva evreilor să-și primească pedeapsa cuvenită”, respectul proprietății și legalitatea să fie restabilite, evreii să fie despăgubiți, iar plasarea lor în industrie și în comerț să fie soluționată în cadrul unui program economic general.

În martie 1945, CPDE a revendicat ex-

plicit aducerea în țară a deportaților, „în primul rând a bătrânilor, a bolnavilor și a copiilor”, fapt din care reiese din nou că liderii evrei nici atunci nu erau încă conștienți de realitatea lagărelor de exterminare. În final, guvernul Groza a pus la dispoziția celor care militau pentru aducerea în țară a deportaților un tren, care a circulat din 25 martie 1945 până la sfârșitul lunii iunie între Oradea și Cracovia, respectiv Cluj și Praga. Majoritatea deportaților s-au întors în această perioadă, respectiv în vara și toamna anului 1945.

În pofida faptului că propaganda oficială a susținut contrariul, din cauza greutăților economice și comerciale, precum și a secetei din anul 1946, antisemitismul a apărut din nou și s-a răspândit repede. În primăvara anului 1946, la Cluj și în alte orașe din Transilvania se răspândeau știri alarmante, conform cărora evreii care și-au pierdut copii în lagărele de exterminare adunau și ucideau copii maghiari. Presa evreiască a negat ferm aceste acuzații și vedea soluționarea „provocărilor fasciste” prin consolidarea „democrației în sânul popoarelor conviețuitoare”.

Având în vedere faptul că o treime din populația evreiască a României (în mod accentuat evreii din Moldova, din Transilvania și și cei din București) trăia în condiții extrem de sărace și avea nevoie de suport financiar, între 1945 și 1948 organizația Joint a trimis zeci de milioane de dolari în România, sub formă de ajutor. În afară de evrei, de aceste ajutoare au beneficiat și nevoiașii de alte naționalități. Cu toate acestea, în data de 18 februarie 1949, Partidul Comunist Român a expulzat organizația Joint de pe teritoriul României. Pe lângă celelalte cauze, și această hotărâre a contribuit semnificativ la faptul că mulți evrei au ales în anii următori *alia*, adică plecarea definitivă în Israel.

În scurt timp, evreimea și-a dat seama de asemenea, că noul sistem face imposibilă exercitarea profesiilor tradiționale din cadrul comunității evreiești, precum: mic meseriaș, mic comerciant, liber profesionist etc., prin urmare emigrarea legală și ilegală au luat proporții însemnate. La sfârșitul anului 1947, înainte cu câteva săptămâni de abdicarea și exilarea regelui, autoritățile române au contribuit la emigrarea în Israel a 15.000 de evrei, plecarea altor 4.000 până la sfârșitul anului 1948 fiind organizată de către diferite organizații sioniste. Zeci de mii de evrei s-au refugiat și trecând frontiera spre Ungaria, iar de acolo mai departe în țările occidentale.

La începutul anului 1949 au fost interzise organizațiile sioniste, cărora li s-au confiscat averile, iar liderii acestora au fost arestați, ceea ce a mărit în continuare valul de emigrare. În deceniile următoare, Transilvania și Clujul au fost părăsite de mulți membrii ai comunităților evreiești, supraviețuitori ai Holocaustului. Majoritatea a căutat și și-a găsit un nou cămin pentru ei și pentru copiii lor născuți după război, în Israel, după cum alții s-au stabilit în Europa de Vest sau pe continentul american.

Conform recensământului din 2002, la Cluj trăiau 223 de persoane de naționalitate evreiască. Astăzi există doar puține persoane și locuri în Cluj care să ne amintească de comunitatea evreiască de odinioară. Descoperirea albumului de fotografii al lui Martin Katz este deci importantă și din acest punct de vedere.